

Błażej Feret
Politechnika Łódzka

Marzena Marcinek
Politechnika Krakowska

Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich. Studium wykorzystujące metodę delficką

Niniejszy artykuł powstał na bazie [referatu](#) wygłoszonego na konferencji "The Future of Libraries in Human Communication" w Chanii (Kreta) w maju 1999 roku. Przedstawiono w nim wizję biblioteki akademickiej i jej bibliotekarza w nieodległej przyszłości, bo w 2005 roku. Autorzy wykorzystali wyniki własnych badań przeprowadzonych w okresie: od grudnia 1998 roku do kwietnia 1999 roku.

Wstęp

Tempo przemian zachodzących we współczesnym świecie zmusza do baczego ich obserwowania, przewidywania kierunków zmian i szybkiego podejmowania decyzji wychodzących naprzeciw wyłaniającym się potrzebom. Biblioteki akademickie u progu trzeciego Milenium muszą niewątpliwie być przygotowane do stawiania czoła nowym wyzwaniom ery informacji elektronicznej.

Obraz biblioteki kształtuje wiele czynników. Które spośród nich zadecydują o przyszłości biblioteki? Które okażą się nieistotne, choć dziś wydają nam się bardzo ważne? Czego nowego możemy się spodziewać już wkrótce? Jakie kroki trzeba podejmować dziś, aby sprostać wyzwaniom jutra? Wreszcie, jacy powinniśmy być my, bibliotekarze początku XXI wieku? Różnorodność opinii skłoniła nas do podjęcia próby przedstawienia prawdopodobnej wizji bibliotek akademickich, stanowiącej wypadkową różnych, często sprzecznych, poglądów profesjonalistów w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, teoretyków i praktyków, ludzi, którym przyszłość bibliotek i zawodu bibliotekarza leży na sercu.

Przedstawiony scenariusz jest efektem współpracy zaproszonych do udziału w jego tworzeniu ekspertów z różnych stron świata. Mamy nadzieję, że ich opinie, zaprezentowane w formie zestawień, diagramów, a także cytatów niektórych wypowiedzi, przyczynią się do szerszego spojrzenia na nasze - bibliotekarzy - działania, podejmowane z myślą o jutrze, które zaczyna się już dziś.

Metoda

W tworzeniu wizji przyszłości wykorzystano tzw. technikę delficką, polegającą generalnie, na prognozowaniu zjawisk i procesów na podstawie opinii specjalnie w tym celu zaproszonych ekspertów. Na opracowanie prognozy składają się:

1. Przygotowanie wstępnego scenariusza przyszłości oraz wskazanie przewidywanych problemów, możliwości i zagrożeń.
2. Wybór ekspertów.
3. Opracowanie kwestionariusza zawierającego wstępny opis rozważanego problemu wraz z kilkoma pytaniami o charakterze otwartym i przekazanie go ekspertom.
4. Analiza odpowiedzi ekspertów, identyfikacja wspólnych i rozbieżnych stanowisk, prezentacja wyników wszystkim ekspertom uczestniczącym w badaniach.
5. Opracowanie drugiego kwestionariusza, zawierającego głównie pytania o charakterze zamkniętym, a precyzyjnego stanowiska ekspertów.
6. Analiza odpowiedzi ekspertów na pytania drugiej tury.
7. Weryfikacja wstępnego scenariusza w świetle opinii ekspertów.

Do udziału w zespole ekspertów zaproszono 32 specjalistów z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, wykładowców akademickich studiów biblioteczno-informacyjnych, niezależnych konsultantów, dyrektorów i doświadczonych pracowników bibliotek z różnych stron świata. W efekcie **23 ekspertów** z 10 krajów udzieliło wyczerpujących odpowiedzi.

Wyniki I etapu

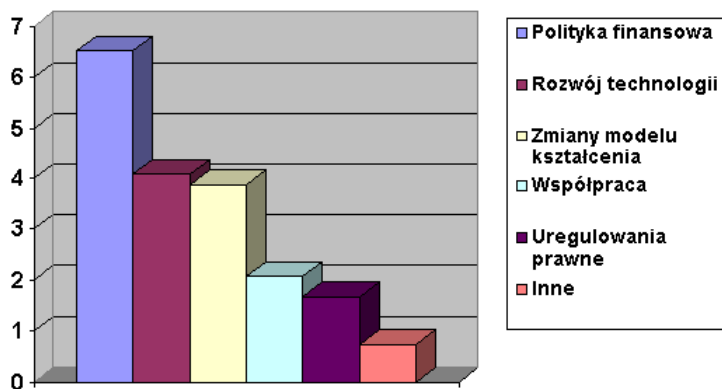
W pierwszym etapie poproszono ekspertów o odpowiedź na cztery otwarte pytania dotyczące zewnętrznych czynników warunkujących obecnie funkcjonowanie bibliotek (polityka społeczna, strategia informacyjna, realizowane przedsięwzięcia itd.), przyszłych obszarów działań bibliotek, szkolenia personelu bibliotecznego obecnie i w przyszłości, wreszcie najtrudniejszych - zdaniem ekspertów - problemów związanych z mediami elektronicznymi i powstawaniem bibliotek bez ścian.

Różnorodność czynników wyszczególnionych przez ekspertów sprawiła, że konieczne stało się przyjęcie stosunkowo wysokiego stopnia generalizacji. Wszystkie czynniki zostały pogrupowane i przedstawione w postaci diagramów afinicznych. Dla uproszczenia, w niniejszym artykule przedstawiono jedynie nazwy poszczególnych kategorii czynników. Rysunki 1 - 4 przedstawiają średnią ważoną liczbę głosów ekspertów w odniesieniu do poszczególnych kategorii zaproponowanej klasyfikacji.

Czynniki kształtujące obraz współczesnej biblioteki akademickiej

Różnorodność odpowiedzi udzielonych na pytanie o czynniki kształtujące obraz współczesnej biblioteki akademickiej była ogromna. Konieczne okazało się też wyodrębnienie czynników pierwotnych i wtórnych. Autorzy zdecydowali się na wyróżnienie następujących grup czynników:

- polityka finansowa,
 - rozwój technologii informacyjnej,
 - zmiany modelu kształcenia,
 - współpraca i regionalizacja,
- Mimo, że różnorodne formy współpracy między bibliotekami, czy też współpracy z wydawcami, bywają często wymuszone koniecznością oszczędzania funduszy, autorzy zdecydowali się na wyróżnienie współpracy jako odrębnego czynnika, uznając, że jest ona czymś więcej, niż tylko rozwiązaniem problemów finansowych. Uprawnienia do takiej interpretacji weryfikuje druga runda pytań.*
- uregulowania prawne,
 - inne.

Rysunek 1. Czynniki kształtujące obraz współczesnej biblioteki akademickiej.

Rysunek 2. Zakres działań biblioteki (wykres kołowy przedstawia przybliżone relacje procentowe).

Zakres działań biblioteki:

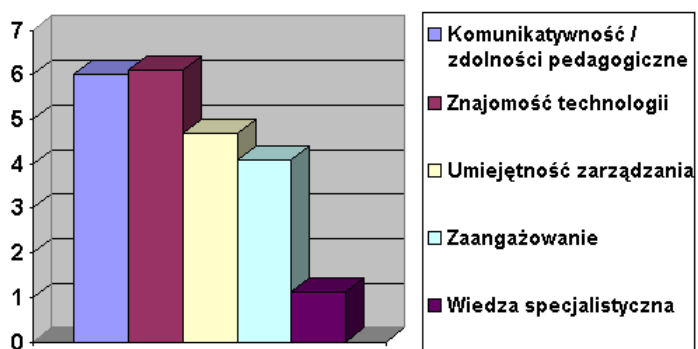
- zaangażowanie w proces edukacji,
- udostępnianie i zarządzanie informacją,
- gromadzenie i udostępnianie zbiorów,
- zarządzanie w ogólności.
- tworzenie bibliotek elektronicznych,
- współpraca i wspólne wykorzystywanie zasobów,
- wspomaganie badań naukowych,
- działalność społeczno-kulturalna,

Cechy i umiejętności bibliotekarzy:

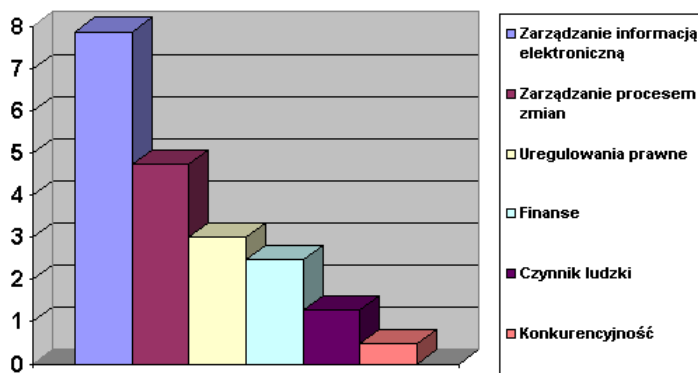
- komunikatywność / zdolności pedagogiczne,
- znajomość nowoczesnych technologii informacyjnych,
- umiejętność zarządzania,
- zaangażowanie,
- wiedza specjalistyczna.

Problemy związane z mediami elektronicznymi:

- zarządzanie informacją elektroniczną,
- zarządzanie procesem zmian,
- uregulowania prawne,
- finanse,
- czynnik ludzki,
- konkurencyjność.

Rysunek 3. Cechy i umiejętności bibliotekarzy.

Rysunek 4. Problemy związane z mediami elektronicznymi.

Wyniki II etapu

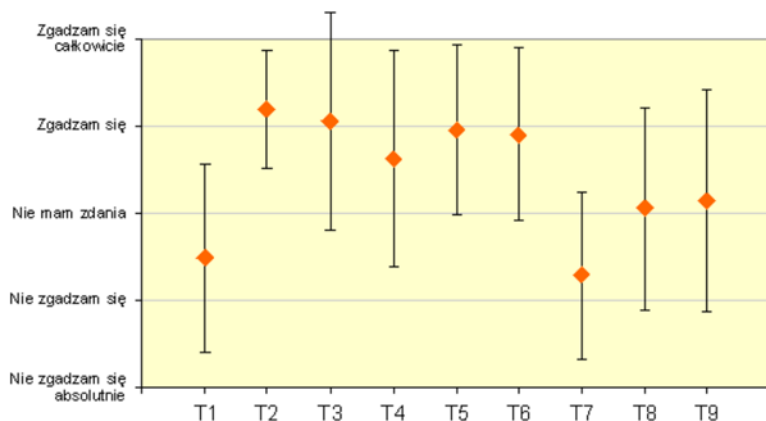
W drugim etapie poproszono ekspertów o zajęcie stanowiska w kwestii trzynastu przedstawionych problemów. W dziewięciu pierwszych punktach, na podstawie opinii zaprezentowanych przez ekspertów w I etapie, sformułowano krótkie opisy sytuacji dotyczących przyszłości bibliotek. Zadaniem ekspertów było ustosunkowanie się do nich poprzez wyrażenie swojej aprobaty lub dezaprobaty drogą wyboru jednej z możliwych odpowiedzi: "absolutnie nie zgadzam się", "nie zgadzam się", "nie mam zdania", "zgadzam się", "całkowicie zgadzam się". W dalszych trzech przypadkach poproszono ekspertów o sprecyzowanie opinii, wyrażonych w pierwszej rundzie, drogą odpowiedzi na pytania o charakterze zamkniętym. Ostatni punkt kwestionariusza stanowiło otwarte pytanie o granice informacji gromadzonej i udostępnianej przez biblioteki XXI wieku.

Tezy dotyczące sytuacji bibliotek w 2005 roku poddane ocenie w II etapie:

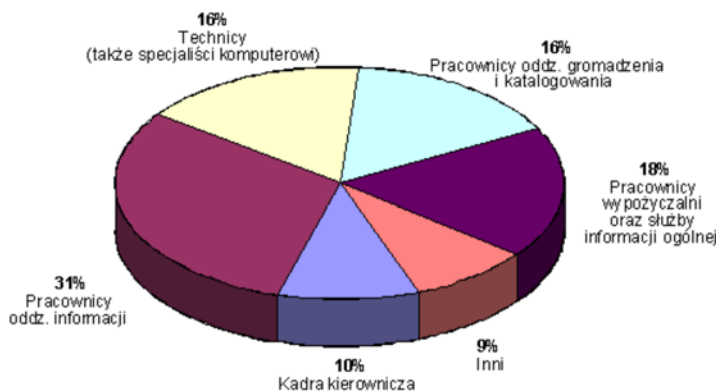
1. Dzięki różnorodnym działaniom podejmowanym przez biblioteki ich sytuacja finansowa ulegnie wyraźnej poprawie.
2. Biblioteki będą musiały realizować więcej usług odpłatnie i aktywnie poszukiwać sponsorów.
3. Współpraca bibliotek będzie się rozwijała także wówczas, gdy nie będzie wymuszona względami finansowymi
4. Biblioteki będą zapewniać podstawowe szkolenie w zakresie korzystania z nowoczesnego sprzętu komputerowego i oprogramowania oraz dostęp do Internetu.
5. Biblioteki będą aktywnie zaangażowane w nauczanie na odległość, zapewniając infrastrukturę techniczną i niezbędne usługi.
6. Nastąpi wzrost zatrudnienia specjalistów obsługi informacyjnej i informatycznej oraz spadek zatrudnienia w tradycyjnych działach biblioteki
7. Dyrektorzy bibliotek będą raczej absolwentami uczelni kształcących menedżerów niż specjalistami w zakresie bibliotekoznawstwa.
8. Biblioteki połączą się z centrami komputerowymi swoich macierzystych instytucji.
9. Rola chaotycznego w swej istocie Internetu jako źródła profesjonalnej informacji będzie maleć.

Rysunek 5 pokazuje opinie ekspertów na temat wymienionych tez. Zaznaczone dla każdej z nich punkty ilustrują średni poziom aprobaty, a odcinki wokół punktów reprezentują wartość odchylenia standardowego. Takie przedstawienie wyników ilustruje nie tylko poziom aprobaty dla poszczególnych tez, ale także poziom zgodności ekspertów. Zwraca uwagę stosunkowo wysoki poziom aprobaty względem tez od drugiej do szóstej. Niska wartość odchylenia standardowego w odniesieniu do tezy drugiej oznacza, że zdaniem większości ekspertów biblioteki będą świadczyć więcej usług odpłatnie oraz że będą musiały aktywnie poszukiwać sponsorów. Przewidywanie, jakoby różne formy nacisku na instytucje rządowe i władze lokalne miały zaowocować istotną poprawą sytuacji finansowej bibliotek nie znalazły uznania ekspertów, podobnie jak przewidywanie, że kadry zarządzające bibliotekami będą się rekrutować spośród absolwentów szkół menedżerskim w większym stopniu niż spośród bibliotekoznawców. Natomiast, jak widać z położenia punktów wyrażających poziom aprobaty niemal na poziomie linii odpowiadającej opinii "nie mam zdania" i wartości odchylenia standardowego, przewidywany w tezach ósmej i dziewiątej scenariusz rozwoju sytuacji okazał się bardziej kontrowersyjny niż można się tego było spodziewać.

W 10 punkcie kwestionariusza poproszono ekspertów o procentowe określenie liczebności poszczególnych grup personelu przyszłej biblioteki. Uśrednione wyniki przedstawia rysunek 6.

Rysunek 5. Uśredniona ilość odpowiedzi na pytania 1-9 drugiej rundy (średnia i odchylenie standardowe).

Rysunek 6. Przewidywany rozkład procentowy różnych grup pracowników biblioteki.

W kolejnym punkcie zwrócono się z prośbą o określenie grup użytkowników przyszłej biblioteki, którym bibliotekarze będą musieli zapewnić odpowiednie szkolenie. Na podstawie udzielonych odpowiedzi można wysnuć wniosek, że biblioteki szkół wyższych będą nadal służyły głównie środowiskom akademickim. Wobec personelu - niechętnego zmianom - (punkt 12) większość ekspertów proponuje mimo wszystko politykę łagodnej perswazji i stopniowej selekcji, choć zdarzają się zwolennicy bardziej radykalnych rozwiązań.

Analiza rezultatów

Analiza wyników otrzymanych po pierwszym etapie pytań pokazuje dobitnie, że zdaniem ekspertów to nie rozwój technologii informacyjnych i nie przemiany dokonujące się w metodach kształcenia akademickiego mają decydujący wpływ na kondycję bibliotek, ale realizowana strategia rozwoju informacyjnego społeczeństwa i wynikająca zeń ogólna polityka finansowa dotycząca bibliotek. Wobec realnego zagrożenia pogłębienia się wyraźnego podziału społeczeństw na dominującą, bogatą w informacje mniejszość i bezsilną, ubogą w informacje większość, trudno przecenić wpływ strategii informacyjnej społeczeństw, a co za tym idzie rozdziału funduszy, nie tylko na rozwój bibliotek, ale wręcz na ich istnienie.

Większość ekspertów uważa, że ani rozwijająca się coraz bardziej współpraca bibliotek, ani różne formy nacisku na władze nie doprowadzą do istotnej poprawy kondycji finansowej bibliotek. Zarówno w przeszłości, jak i obecnie biblioteki nie dysponują dostatecznymi funduszami. Gdyby zatem wyłącznie fundusze decydowały o postępie, biblioteki nigdy nie osiągnęłyby obecnego poziomu automatyzacji, ani nie rozwinęłyby tylu nowoczesnych usług. W związku z tym należy przypuszczać, że mimo wciąż niedostatecznych środków finansowych, biblioteki nie tylko przetrwają do 2005 roku, ale wyraźnie rozszerzą zakres świadczonych usług, angażując się aktywnie w proces edukacji, tworząc zbiory różnorodnych mediów i efektywnie zarządzając informacją.

Biblioteka akademicka w 2005 roku

Biblioteka uczelniana w 2005 roku pozostanie nadal "akademicka" - nie stworzy jednego organizmu z biblioteką publiczną, nie stanie się częścią biblioteki regionalnej. Będzie wszakże ściśle współpracować nie tylko z bibliotekami tego samego typu, ale z różnymi bibliotekami i centrami informacji przede wszystkim w swoim regionie, ale także na całym świecie.

Biblioteka akademicka będzie nadal pełnić swoje dotychczasowe funkcje, podejmując także nowe zadania, wynikające głównie ze zmian modelu kształcenia i postępu technicznego. Jej działania będą zdeterminowane krajową strategią informacyjną oraz strategią własnej instytucji macierzystej. Rosnący lobbing biblioteczny, przejawiający się coraz szerszym udziałem przedstawicieli bibliotek w kręgach decyzyjnych będzie wszakże prowadził do lepszego rozumienia potrzeby zarządzania informacją. Jednakże, jak wcześniej wspomniano, ani rosnąca (choć wciąż niedostateczna) świadomość roli biblioteki w społeczeństwie informacyjnym, ani jakiegokolwiek formy nacisku na lokalne i krajowe władze, nie doprowadzą do istotnej poprawy sytuacji finansowej bibliotek. Dlatego będą one zmuszone do poszukiwania dodatkowych funduszy, zarówno poprzez poszerzenie i odpowiednią reklamę swoich usług, jak i drogą wprowadzania odpłatnych świadczeń. Podstawowe usługi na rzecz społeczności akademickiej pozostaną jednak bezpłatne. Niedostateczne środki wpłyną na zacieśnienie współpracy, która jest także efektem ułatwionej komunikacji. Działania realizowane w ramach konsorcjów dotyczyć będą tworzenia zintegrowanych sieci bibliotecznych, wspólnej polityki gromadzenia i udostępniania zbiorów, negocjacji cen i warunków licencji z wydawcami i dostawcami, wreszcie wymiany doświadczeń dotyczących zasobów, kontraktów, dostawców i umów licencyjnych.

Obszary aktywności

Biblioteka akademicka będzie głęboko zaangażowana w proces kształcenia. Oznacza to intensywne i ekstensywne szkolenie użytkowników biblioteki (studentów, pracowników nauki) oraz aktywne zaangażowanie w zdalne nauczanie. Zgodnie z opinią ekspertów, przyjęte rozwiązania będą odmienne w różnych bibliotekach, ale w każdym przypadku bibliotekarze będą pełnili rolę przewodników po skomplikowanym świecie informacji.

Pomimo automatyzacji procesów bibliotecznych, użytkownicy będą potrzebowali różnorodnej pomocy, począwszy od usług świadczonych zdalnie za pośrednictwem sieci, poprzez różne formy gromadzenia, selekcji i dostarczania dokumentów, aż po indywidualne rozmowy i tradycyjne poszukiwania materiałów.

Postęp technologiczny spowoduje coraz większą integrację różnorodnych mediów. Biblioteki akademickie, których nadrzędnym zadaniem pozostanie zaspakajanie potrzeb macierzystych instytucji, będą gromadziły wszelkiego typu dokumenty odpowiadające potrzebom uczelni. Zarządzanie zbiorami będzie obejmowało decyzje o wspólnej z innymi bibliotekami polityce gromadzenia i udostępniania, problemy klasyfikacji i katalogowania oraz archiwizacji i sieciowego udostępniania dokumentów na różnych nośnikach oraz ich przechowywanie i konserwację, dbałość o zapewnienie odpowiednich standardów i technologii filtrowania informacji.

Nowe zadania bibliotek będą związane z rosnącą liczbą elektronicznych publikacji pracowników macierzystej instytucji. Ich klasyfikacja, przechowywanie i udostępnianie, a także problemy ochrony własności intelektualnej, mimo pojawiających się nowych uregulowań prawnych będą należały do trudniejszych zadań biblioteki akademickiej. Zakładając natomiast wprowadzenie odpowiednich międzynarodowych standardów, wymiana danych nie powinna już stanowić większego problemu. Nadal rozwijać się będą systemy szybkiego dostarczania dokumentów.

Bibliotekarz akademicki

Wizja biblioteki przyszłości nie byłaby kompletna bez wizji bibliotekarza przyszłości. W końcu to on będzie decydował o kształcie biblioteki XXI wieku. Jeden z ekspertów napisał: "Potrzebujemy bibliotekarza, który będzie się dobrze czuł w różnych rolach. Bibliotekarz XXI wieku musi być badaczem, doradcą, planistą, menadżerem, nadzorcą, przywódcą, członkiem zespołu, osobą rozwiązującą problemy, ale też potrafiącą naprawić drukarkę". Tę opinię podziela wielu ekspertów. Oznacza to, że bibliotekarz XXI wieku musi być osobą wszechstronną. Jego najważniejsze cechy to komunikatywność i łatwość nawiązywania kontaktów, umiejętność pracy w zespole, elastyczność, uprzejmość i zaangażowanie, wreszcie zdolności językowe. Aby sprostać choćby tylko tym wymaganiom, pracując w dodatku bez nadziei na rozsądne wynagrodzenie, kandydat na bibliotekarza XXI wieku musi mieć niewątpliwie także duże poczucie humoru.

Szkolenie użytkowników będzie należało do ważniejszych zadań biblioteki zorientowanej na użytkownika, przeto bibliotekarz roku 2005, obok biegłości w posługiwaniu się nowoczesnymi narzędziami informacyjnymi musi mieć cechy dobrego nauczyciela.

Model zatrudniania pracowników do określonych przedsięwzięć zamiast na określone stanowiska będzie wymagał od przyszłego bibliotekarza zaangażowania, dużej elastyczności i zdolności przystosowania do zmieniających się warunków, bez których to cech nie będzie on w stanie znieść stresów związanych z codzienną pracą.

Sprawy finansowe, problemy technologiczne, uregulowania prawne - te i wiele innych aspektów pracy w bibliotece, będą stawały przed bibliotekarzem

wymagania zdolności analitycznych, organizacyjnych, przywódczych, znajomości podstaw prawa i ekonomii, wreszcie umiejętności perspektywicznego i twórczego myślenia oraz zdecydowania w działaniu. Jakby tego było mało, okazuje się, że profesjonalne wiedza to nie wszystko. Eksperti zgodnie podkreślają, że znajomość konkretnej dziedziny wiedzy, należącej do profilu uczelni jest nie mniej ważna od umiejętności bibliotekarskich. Bibliotekarze przyszłości muszą być świadomi, że są skazani na nieustanne dokształcanie. Można to zresztą nazwać także przywilejem. Poszerzaniu horyzontów służyć będą liczne szkolenia, warsztaty, seminaria, konferencje. Niewątpliwie, stały rozwój zawodowy stanowić będzie nieodłączny składnik codziennej pracy. Ci, którym marzy się cicha i bezstresowa praca i tzw. "mała stabilizacja" powinni z pewnością pomyśleć o innej profesji.

Poszerzanie granic

Ostatni punkt II etapu ankiety, dotyczący zakresu odwiecznej misji biblioteki - przechowywania, porządkowania i udostępniania ludzkiej wiedzy w aspekcie wyłaniających się coraz to nowych możliwości technologicznych, przyniósł wiele nieoczekiwanych wypowiedzi. Opinia jednego z ekspertów brzmi: "Biblioteki i bibliotekarze, powinni dotrzymać kroku dokonującym się przemianom i być w stanie przystosować się do nieustannie zmieniających się warunków, ponieważ są odpowiedzialni za przechowywanie i udostępnianie informacji niezależnie od formy, jaką ona przybierze, nawet jeśli oznaczałoby to gromadzenie i udostępnianie smaków, zapachów czy emocji".

Inny ekspert dodaje: "Nieustanna ciekawość spraw związanych z określoną dyscypliną wiedzy i z informacją w ogólności stanowią czynnik, który nieodparcie wciąga bibliotekarzy w ich zawód, jak studenta i badacza wciągają poważne badania. Ciekawość pozwala ludziom znosić stresy i frustracje często towarzyszące temu trudnemu i skomplikowanemu zawodowi. Podobnie jak dziś, będzie ona stanowiła warunek sine qua non dla bibliotekarza roku 2005".

Załącznik

Lista Ekspertów w kolejności alfabetycznej

1. BAINTON Toby, Sekretarz SCONUL (Standing Conference of National and University Libraries), Londyn, Wielka Brytania
2. BIELAWSKI Marvin, Z-ca Dyrektora Biblioteki Firestone, Princeton University, Princeton NJ, USA
3. FRANCIS Simon, Konsultant, Londyn, Wielka Brytania
4. GRYCZ Czesław Jan Dyrektor, The Poniecki Foundation, Inc., El Cerrito CA, USA
5. HAYES Robert, Profesor, Dept. of Library and Information Science, UCLA, Los Angeles CA, USA
6. HOLLENDER Henryk, Dyrektor Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, Polska
7. KADIR Maimunah, Dyrektor Biblioteki, University Kebangsaan Malaysia Hospital, Kuala Lumpur, Malezja
8. KOCHAN Roman, Dyrektor, University Library and Learning Resources, California State University, Long Beach CA, USA
9. KRASZEV Dincho, Dyrektor Biblioteki Głównej Bułgarskiej Akademii Nauk, Sofia, Bułgaria
10. KRYSIAK Ewa, Pełnomocnik Dyrektora ds. Automatyzacji, Warszawa, Polska
11. LAW Derek, Dyrektor, Andersonian Library, University of Strathclyde, Glasgow, Wielka Brytania
12. MACEVICIUTE Elena, Profesor, Wydział Komunikacji, Uniwersytet Wileński, Wilno, Litwa
13. MARTIN Di, Dyrektor, Learning & Information Services, University of Hertfordshire, Wielka Brytania
14. MOWAT Ian, Dyrektor, Edinburgh University Library, Edynburg, Szkocja
15. QUANDT Richard, Profesor, Andrew W. Mellon Foundation, Nowy Jork NY, USA
16. ROUSE-JONES Margaret, Dyrektor, University Libraries, University of West Indies, St Augustine, Trynidad i Tobago
17. SCHNELLING Heiner, Dyrektor, Universitas und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle, Niemcy
18. SMIT Anja, Universitetsbibliothek Nymegen, Nymegen, Holandia
19. TETREVOVA Milena, Kierownik Oddz. Informacji, Biblioteka Główna Politechniki w Koszycach, Koszyce, Słowacja
20. WALTER Manfred, Dyrektor Biblioteki, Technische Hochschule, Berlin, Niemcy
21. WEECH Terry, Profesor, GSLIS, University of Illinois, Urbana-Champaign, USA
22. WESTON Geoff, Z-ca Dyrektora, Academic Services, Brynmor Jones Library, The University of Hull, Hull, Wielka Brytania
23. WILSON Tom, Research Professor in Information Management, Department of Information Studies, University of Sheffield, Sheffield, Wielka Brytania

Pierwotny adres: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib09/feret.html>
 Adres w archiwum: [ebib.oss.wroc.pl/arc/e009-06.html](http://www.oss.wroc.pl/arc/e009-06.html)

Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich. Studium wykorzystujące metodę delphi / Błażej Feret, Marzena Marcinek // W: Biuletyn EBIB [Dokument elektroniczny] / red. naczelny Szymon Matuszewski - Nr 1/2000 (9) styczeń. - Czasopismo elektroniczne. - [Wrocław] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000. - Tryb dostępu: http://www.ebib.pl/2000/9/feret_marcinek.php. - Tyt. z pierwszego ekranu. - ISSN 1507-7187